

MARIE-LOUISE FORSBERG

DET POLITISKA SYSTEMET SOM KOMMUNIKATIONSREGLERAD
STYRNINGSPROCESS

Cybernetik, som kanske närmast kunde översättas med kommunikations- och styrningsteori, har under några decennier kommit att bli synnerligen populär som en »vetenskapernas korsväg». Behovet av tvärvetenskapliga metoder i syfte att närma forskare inom olika discipliner till varandra kan sägas ha bidragit till det stora intresset för cybernetik för närvarande. I första hand var det inom de naturvetenskapliga och tekniska områdena som de cybernetiska metoderna kom att utforskas och tillämpas. Samhällsvetenskaperna ansågs till en början utgöra en dålig grund för cybernetiken, framförallt därför att de antogs vara för inexakta för de matematisk-tekniska metoderna, vilka dessutom i stor utsträckning förutsatte möjligheter till kvantitativ analys.

Emellertid hade redan Platon använt begreppet »kybernetike» (= styrningskonst) för att beteckna styrning av »statsskeppet». Däremot kom Platon inte att förena styrningen med kommunikation, vilket kan anses vara det viktigaste för dagens cybernetiska vetenskap. Enligt det cybernetiska synsättet är en studie av kommunikationsstrukturerna inom det politiska systemet att föredra framom en analys av det politiska systemet på basen av maktstrukturerna i traditionell mening. Kommunikationsstrukturerna antas påverka och, i viss mån, även utforma det politiska systemet. Vissa forskare går t.o.m. så långt att de utgår ifrån att de som behärskar kommunikationskanalerna inom ett system kan styra hela systemet, och de ser detta förverkligat genom de cybernetiska metoderna. Personligen delar jag inte deras uppfattning, men jag vidhåller dock att en fullständig styrning av ett politiskt system, i den mån detta överhuvudtaget är tänkbart, är en kommunikationsfråga. — Emellertid bör det cybernetiska kommunikationsbegreppet inte fattas så snävt. Kommunikation som begrepp borde kunna utsträckas till att omfatta alla slag av kommunikation, dvs. allt från direkt, personlig kommunikation: kommunikation via massmedia till den process genom vilken kulturvärden nedärvs från en generation till en annan. — När det gäller styrning genom kommunikation inom ramen för ett politiskt system är det dock främst två slag av kommunikation som blir aktuella, nämligen kommunikation dels i uppåt-, dels i nedåtgående riktning. Horisontell kommunikation, dvs. mellan olika individer inom systemet, kan då närmast uppfattas som ett komplement till den vertikalt uppåtgående kommunikationen. — Styrningen inom det politiska systemet kan även antas gå i bägge riktningarna, dels en styrning från den politiska ledningens sida och dels en styrningsprocess nedifrån folkets djupa led. Härigenom informeras de maktavande om folkets önskemål och

kan beakta dem när de fattar sina beslut, vilka ju får konsekvenser både för det politiska systemet som helhet samt för de enskilda individerna.

Liksom varje kommunikator har en bestämd avsikt med sin kommunikation kan även varje styrningsprocess sägas ha ett på förhand uppställt mål. Inom ett politiskt system borde de enskilda individernas olika önskemål beaktas i så måtto att de skulle utgöra grunden för de mål och de konkreta handlingsprogram som de makthavande fastställer och utformar. Detta är även nödvändigt för att den politiska ledningen skall kunna räkna med folkets stöd när den vidtar målfrämjande åtgärder, samt även vid utformningen av nya mål. Målbestämningen ser jag personligen som en kontinuerlig process, i synnerhet inom ett politiskt system i en omgivning som är stadd i en ständig förändring. Inom cybernetiken är dock själva måluppfyllelsen det primära, och det är kanske främst här som den egentliga styrningsprocessen sätter in. Inom styrningsprocessen tar man hela tiden fasta på målet; detta såväl vid mer eller mindre mekaniska styrningsprocesser i tekniska anläggningar som inom det politiska systemet. Kontrollen sker i vardera fallet med tillhjälp av den s.k. återföringsmekanismen, vilken i princip går ut på att en del av output återförs som input i ett system. Detta innebär att systemet vid varje tidpunkt kan få information om sin aktuella position, dvs. om avståndet till och avvikelserna från målet. Därtill förutsätts att systemet har möjlighet att ändra sitt beteende om den kurs det slagit in på visar sig vara oförenlig med det uppställda målet. Om systemet inte förmår ändra sitt beteende återstår i sista hand en revidering av målet. Systemets resurser är förmodligen utslagsgivande för huruvida målkraven måste prutas ned eller inte. Inte minst inom ett politiskt system är det av vikt att kunna avgöra vilka mål som är de primära och vilka man i första hand bör sträva till att uppnå, eventuellt på bekostnad av andra mål. De enskilda individernas olika intressen kan emellertid inte samtidigt tillgodoses, och det åligger den politiska ledningen att uppställa mål och utforma konkreta handlingsprogram som tillfredsställer så många individer och grupper av individer som möjligt.

Teoretiskt sett är den cybernetiska modellen för hur ett politiskt system borde fungera rätt enkel. I praktiken fungerar emellertid varken kommunikations- eller styrningsprocesserna som de borde. De flesta cybernetiker är medvetna om detta, men tillskriver detta faktum främst »tekniska» orsaker. Den accelererade tekniska utvecklingen i dagens värld öppnar perspektiv mot ett automatiserat samhälle i morgondagens värld. Information och kommunikation behöver inte längre utgöra några problem, eftersom både överföring, lagring och reproduktion av information kan ske automatiskt och med små tidsförluster. Den politiska ledningen får tillräcklig information, och vid rätt tidpunkt, för att kunna fatta sina beslut, och individerna antas även få den information de behöver, för att kunna handla optimalt i olika situationer. Ledningen behöver fullständig information från samhället, »spelplanen» för sina

»schackdrag», och en aktivering av folket ter sig synnerligen befogad. Eftersom all information är lättare tillgänglig, och även lättare att förmedla uppåt, torde individerna även själva intressera sig mer för det politiska systemet och dess funktionssätt. Ett dylikt aktivt samhälle tenderar att vara såväl mer öppet och mer demokratiskt än ett samhälle där en växelverkan mellan de styrande och »de styrda» inte fungerar tillfredsställande.

Det är dock knappast realistiskt att utgå ifrån att ett politiskt system med tekniskt fulländad kommunikationsstruktur skulle erbjuda en bättre lösning och ett mer demokratiskt alternativ till de olika systemtyperna i dagens värld. Förmodligen är det lika svårt att kunna aktivera samtliga individer inom ett system, som det torde vara att föra en politik som beaktar deras olika intressen. Redan Wiener, som med ett cybernetiskt-politiskt system avsåg ett system där alla individer kunde ställas inför den uppgift som bäst motsvarade deras personlighet, kom till att detta inte kunde genomföras ens inom ramen för ett automatiserat samhälle. — Faran för massmanipulering genom kommunikation uppstår så snart informationsströmmarna nedifrån folket negligeras. Likaså kan en utbredd likgiltighet eller passivitet bland folket leda till en ökad maktkoncentration med en verklig styrning av det politiska systemet som följd. Dessa faror har i allt högre grad blivit uppenbara, och de har även börjat uppmärksammas av såväl politologer som cybernetiker i större utsträckning än tidigare; framförallt i väster.

Inom östblocket har cybernetiken, och inte minst samhällscybernetiken, däremot rönt stor framgång. Tidsmässigt sammanfaller denna utveckling med avstaliniseringen. I öst gör man ingen klar distinktion mellan det politiska och det ekonomiska systemet, utan ett cybernetiskt system antas innefatta båda systemen. Därför väntar man sig även mer av de cybernetiska metoderna, framförallt tillämpade på ett tekniskt högt utvecklat samhälle. I princip kan det politiska systemet som kommunikationsreglerad styrningsprocess tänkas fungera på samma sätt som i väst. Skillnaden ligger främst däri att cybernetiker i öst betonar olika aspekter av denna process. — Vad målen beträffar, anses enheten inom ett politiskt system vara ett av de främsta målen för detta.

Detta innebär att kommunikationens främsta funktion är att verka enanade; i sista hand t.o.m. att fungera som viljelikriktare. Därför tillmäts egentligen bara informationsströmmarna i nedåtgående riktning någon verklig betydelse. Informationen från folket är av sekundär betydelse, och behövs snarare för kontrolländamål. Cybernetikens kontrollaspekt betonas betydligt starkare i öst, eftersom en välutvecklad kontroll antas vara förutsättningen för en fungerande styrning. — Enligt en del västerländska forskare kan cybernetiken rentav komma att urarta till en teknisk i ideologi — »cybernetism» — i öst. Personligen ser jag dessa farhågor som något överdrivna, åtminstone vad östländerna beträffar. Däremot kan vissa u-länder frestas att utforma någon

form av teknisk ideologi, i den mån den tekniska utvecklingen ses som ett medel för att lösa alla problem förorsakade av underutvecklingen. — Även om jag inte räknar med att cybernetiken skall ge upphov till nya, närmast »tekniska» ideologier, anser jag inte heller att cybernetiken kommer att bidra till en avideologisering av samhället. Inte ens i ett fullständigt automatiserat samhälle kan en utjämning av välståndet och ett ökat inflytande över de samhälleliga beslutsprocesserna tänkas tillfredsställa alla individer. Så länge individerna till sin personlighetsstruktur är olika; detta förhållande kan knappast ens rubbas genom biologisk manipulation av arvsanlagen som vissa cybernetiker befarar; kommer de olika intresseriktningarna allt fortsättningsvis att utgöra grunden för olika samhällsideologier. Dessa samhällsideologier kommer i sin tur att utgöra bakgrundsfaktorer vid målbestämningen och programutformningen inom det politiska systemet. En ökad automatisering inom samhället, eller genomgripande förändringar inom det ekonomiska systemet behöver inte, och kommer förmodligen inte heller att medföra någon förändring på denna punkt. Det politiska systemet sett ur cybernetisk synvinkel som en kommunikationsreglerad styrningsprocess är bara en tankekonstruktion, och den tillhandahåller inte konkreta metoder för hur denna process kunde tänkas fungera i praktiken. I öst har de cybernetiska styrningsmetoderna hittills s.g.s. uteslutande tillämpats på de ekonomiska processerna i samhället. Antagligen är ett cybernetiskt styrt politiskt system inte genomförbart ens på lång sikt, eftersom människans handlingar alltid i viss mån är irrationella, och sålunda är det praktiskt taget omöjligt att förutspå och styra deras handlingar, i vilket vore en nödvändig förutsättning för ett dylikt system.

LITTERATUR

- v. Cube, Felix: Was ist Kybernetik? Bremen 1968.
Deutsch, Karl W.: The Nerves of Government. 2 uppl. New York 1966.
Guilbaud, G. T.: What is Cybernetics? London 1961.
Klaus, Georg: Wörterbuch der Kybernetik. Frankfurt am Main 1969.
Lauschke, Gerd: Automation und Kybernetik. Mainz 1968.
Wiener, Norbert: Cybernetics, or Control and Communication in the Animal and the Machine. 2 uppl. New York 1965.